

Дзюбко Л.В., Бучма В.В. Психологічна безпека взаємодії в системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми*: матеріали II всеукраїнської конференції з міжнародною участю (Київ, 21 березня 2019 р.). Міжнародна видавнича платформа "Fundamental And Applied Researches In Practice Of Leading Scientific Schools" С.55-64. URL: <https://fdotadotr.wordpress.com/психологічні-виміри/>
<https://fdotadotr.files.wordpress.com/2019/06/d09cd0b0d182d0b5d180d196d0b0d0bbd0b8-wp.pdf>

**ПСИХОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ
«ВЧИТЕЛЬ-УЧЕНЬ» В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ
PSYCHOLOGICAL SAFETY OF INTERACTION IN THE SYSTEM
OF "TEACHER-STUDENT" UNDER THE CONDITIONS OF THE NEW
UKRAINIAN SCHOOL**

Дзюбко Людмила Віталіївна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України (Київ, Україна).

Dziubko Liudmyla V., Ph.D. in Psychology, senior researcher, senior researcher of I.O.Synytsya Laboratory of the psychology of studies G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine).

Бучма Вікторія Володимирівна, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, (Київ, Україна).

Buchma Victorya V., senior researcher of I.O.Synytsya Laboratory of the psychology of studies G.S.Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, (Kyiv, Ukraine).

Анотація: стаття присвячена розгляду питання психологічної безпеки взаємодії в системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи. Проаналізовані основні вимоги до побудови взаємодії в системі «вчитель - учень», що зазначені у концепції НУШ. Проблема психологічної безпеки суб'єктів освітньої взаємодії розглянута через наступні конструкти: «психологічна грамотність», «психологічна культура», «психологічне здоров'я» та «благополуччя». Зазначено, що взаємодія в системі «вчитель-

учень» у молодшому шкільному віці істотно впливає на ставлення дитини як до себе, так і до інших (батьків, однолітків). Наголошено на відповідальність вчителя за якість міжособистісної взаємодії з учнями. Розглянуто конструктивно і деструктивно спрямовану взаємодію між учнем і вчителем. Представлено шляхи оптимізації міжособистісної взаємодії у освітньому процесі. Зазначено, що врахування вчителем унікальності дитини, опора на досягнення її попереднього розвитку, усвідомлення наступності між дотичними освітніми ланками, забезпечення здоров'я дитини та її благополуччя є умовами психологічної безпеки взаємодії в системі «вчитель-учень» .

Ключові слова: *Нова українська школа, психологічна безпека, педагогічна взаємодія, психологічна грамотність, психологічна культура, психологічне здоров'я, благополуччя, молодший шкільний вік.*

Annotation: *the article describes the consideration of the problem of the psychological safety of interaction in the system of "teacher-student" under the conditions of the New ukrainian school. The basic requirements for construction of interaction in the "teacher-student" system, which are specified in the concept of NUS, are analyzed. The problem of psychological safety of subjects of educational interaction is considered through the following constructs: "psychological literacy", "psychological culture", "psychological health" and "well-being". It is noted that interaction in the system of "teacher-student" at the junior school age significantly affects the attitude of the child to himself and to others (parents, peers). The teacher's responsibility for the quality of interpersonal interaction with students is emphasized. Structural and destructively directed interaction between the student and the teacher is considered. The ways of optimization of interpersonal interaction in the educational process are presented. It is noted that the teacher's consideration of the uniqueness of the child, the reliance on the achievement of his previous development, the awareness of the continuity between the educational branches, the child health, and its well-being are the conditions for the psychological safety of interaction in the system of "teacher-student".*

Key words: *New ukrainian school, psychological safety, pedagogical interaction, psychological literacy, psychological culture, psychological health, well-being, junior school age,*

Постановка проблеми. Сучасна реформа освіти має своїм пріоритетним напрямком створення умов для розвитку дітей відповідно до їх віку, здібностей і реальних інтересів. Саме в контексті взаємодії вчителя з учнями

відбувається розвиток особистості дитини. Сучасна реформа освіти пред'являє високі вимоги до діяльності вчителя: високий рівень інтелекту, зокрема його соціальної складової, яку можна визначити як здатність розбиратися в людях, в їх міжособистісних стосунках, уміння відчувати в переживання іншої; наявність знань в області дитячої та педагогічної психології. За даними науковців, навіть досвідченому вчителю часто важко дати характеристику учня. Оцінка вчителями міжособистісних відносин часто страждає неадекватністю і суб'єктивізмом. У середньому вчителі адекватно оцінюють лише близько 30% взаємин, що склалися між учнями або між учителем і учнем.

Впровадження нового Державного стандарту загальної початкової освіти є важливий етап реформування загальної середньої освіти - Нова українська школа. Метою початкової освіти згідно концепції НУШ є гармонійний розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, виховання загальнолюдських цінностей, підтримка життєвого оптимізму, розвиток самостійності, творчості та допитливості. Актуальність проблеми психологічної безпеки взаємодії системі «вчитель-учень» в умовах Нової української школи зумовлена зростанням уваги фахівців педагогічної і психологічної галузі до психологічної безпеки освітнього простору як прямого продовження особистої безпеки, а також як захисту громадського порядку і спокою, духовних цінностей, прав і свобод навчальних закладів і їх нормальної діяльності [5;6;9].

Аналіз останніх досліджень. Проект нового Державного стандарту загальної початкової освіти розроблено на теоретичному і світоглядному фундаменті класичної та сучасної педагогіки України і світу. Його основними принципами є:

1. Презумпція талановитості дитини. Забезпечення рівного доступу до освіти, заборона будь-яких форм дискримінації. Не допускати меться

відокремлення дітей на підставі попереднього відбору на індивідуальному, груповому та інституційному рівнях.

2. Цінність дитинства. Відповідність освітніх вимог віковим особливостям дитини, визнання прав дитини на навчання через діяльність, зокрема і гру.

3. Радість пізнання. Організація пізнавального процесу, яка приносить радість дитині, обмеження обсягу домашніх завдань для збільшення часу на рухову активність і творчість дитини. Широке використання в освітньому процесі дослідницької та проектної діяльності.

4. Розвиток особистості. Замість «навченої безпорадності» – плекання самостійності та незалежного мислення. Підтримка з боку вчителя/вчительки розвиватиме у дітей самоповагу та впевненість у собі.

5. Здоров'я. Формування здорового способу життя і створення умов для фізичного й психоемоційного розвитку, що надзвичайно важливо для дітей молодшого шкільного віку.

6. Безпека. Створення атмосфери довіри і взаємоповаги. Перетворення школи на безпечне місце, де немає насильства і цькування [10].

У Документі зазначено, що вчителі початкової школи мають орієнтуватися на такі головні компоненти Концепції НУШ як:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.
2. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.
3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

4. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між вчителем і учнем та вчителем і батьками [8].

Метою статті є розгляд питання психологічної безпеки взаємодії в системі «вчитель-учень» в умовах Нової української. Виокремлення положень, на які спиратимуться вчителі початкової школи при побудові безпечного освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Відомо, що в молодшому шкільному віці особливістю розвитку особистості дитини є зміна її соціального статусу. При вступі до школи дитина набуває статусу учня і починає здійснювати такий тип діяльності як учіння. Навчальна діяльність є провідною діяльністю молодшого шкільного віку і спільною діяльністю в системі «вчитель-учень». Взаємодія в системі «вчитель-учень» у молодшому шкільному віці істотно впливає на ставлення дитини до батьків і до однолітків [7]. Отже, вчитель молодших класів – один з важливих дорослих для учнів. Саме від нього, від його особистих і професійних якостей багато чому залежить як швидко дитина адаптується до школи, її вимог і труднощів (у середньому цей процес триває від 3 місяців до 1,5 років), що впливатиме на її самопочуття, розвиток і успішність в оволодінні знаннями. Відомо, що діти, які з молодших класів навчаються погано, у 87% випадків залишаються невстигаючими до кінця шкільного навчання [12]. Вчитель є також центральною фігурою, що формує життєвий світ школяра. Це обумовлено тим, що в освітньому процесі проектуються, моделюються, закладаються, власне кажучи, не просто психологічні, психосоціальні, а в перспективі – суспільні відносини.

У Професійному стандарті вчителя початкових класів надано чіткий перелік його функцій. Їх визначено 8:

1. Планування і здійснення освітнього процесу
2. Забезпечення і підтримка навчання, виховання і розвитку учнів в освітньому середовищі та родині
3. Створення освітнього середовища
4. Рефлексія та професійний саморозвиток
5. Проведення педагогічних досліджень
6. Надання методичної допомоги колегам з питань навчання, розвитку, виховання й соціалізації учнів початкових класів закладу загальної середньої освіти

7. Узагальнення власного педагогічного досвіду та його презентація педагогічній спільноті
8. Оцінювання результатів роботи вчителів початкових класів закладу загальної середньої освіти [8].

Отже, основною метою побудови освітнього процесу в початковій школі є створення умов для розвитку особистості здатної до свідомої і активної самодетермінації, самоактуалізації, саморозвитку. У концепції НУШ зазначено основні вимоги та загально психологічні принципи побудови взаємодії в системі «вчитель - учень»:

1. Під час взаємодії вчитель має знати і спиратися на особливості розвитку учня.
2. Оцінка результатів діяльності учня має відбуватися не шляхом порівняння цих результатів з якимись нормами або середніми величинами, а із попередніми результатами того ж учня для виявлення характеру і величини його просування, його власних зусиль.
3. Вчитель має враховувати не тільки наявний, актуальний рівень розвитку тієї чи іншої індивідуальної особливості, а й «зону найближчого розвитку» (перспектив розвитку школяра, яких він може досягти при співпраці з дорослими) [6].

На нашу думку, особливої уваги заслуговує розгляд ще одного положення концепції Нової української школи, а саме, безпечний простір існування дитини, без якої неможливий розвиток її особистості. У зв'язку з цим особливої значущості набуває задоволення вчителем потреби дитини у безпеці, бо саме відчуття безпеки зберігає сили і надає їй ресурс для розвитку, самоактуалізації, самореалізації. Це можливо за умови безпечної взаємодії в системі «вчитель-учень». Сучасна психолого-педагогічна наука і практика розглядають проблему безпеки освітнього простору через такі конструкти, як «психологічна грамотність», «психологічна культура» суб'єктів освітньої взаємодії, їх «психологічне здоров'я» та «благополуччя» [2, 3].

Складовою психологічної грамотності вважаємо професійну компетентність вчителя: надання знань, які дитина використовуватиме в подальшому житті; вміння використовувати інновації; культура мовлення (грамотність побудови фраз, правильна вимова слів, простота і зрозумілість викладу, виразність усного мовлення (тон, динаміка звучання голосу, темп, паузи, наголоси, інтонації, дикція)); креативність мислення, психологічна компетентність (здатність використовувати психологічні засоби навчання при побудові освітнього процесу); тактовність (вміння встановлювати контакт з учнями на основі взаємовпливу, взаємопереживання та взаєморозуміння) [1]. Здебільшого комунікативна взаємодія в системі «вчитель-учень» відбувається на основі усного мовлення, що є засобом передачі і прийому інформації, засобом і чинником розумового розвитку дитини [13].

Збереження психологічного здоров'я та благополуччя багато в чому залежить від створення атмосфери безпечного мікросередовища (учнівський клас, школа), тобто атмосфери довіри та взаємоповаги. Освітнє середовище у початкових класах має бути безпечним місцем, де діти відчуватимуть себе захищеними та в безпеці, де відбувається більшість навчальних видів діяльності. Усі діти заслуговують навчатися у такому середовищі, де забезпечуються їхні потреби – базові потреби, потреби у навчанні, додаткові потреби (для дітей з особливими освітніми потребами). У такому освітньому середовищі є баланс між навчальними видами діяльності, ініційованими вчителем, та видами діяльності, ініційованими самими дітьми. Таке середовище забезпечує можливості дітям робити власний вибір, можливості для розвитку нових та удосконалення наявних практичних навичок, отримання нових знань, розвитку свого позитивного ставлення до інших. Отже, безпечне освітнє середовище створюється для заохочення самовизначення дітей у класі та розвитку їхніх спроможностей. Цьому значно сприятиме організація навчального простору в класі, використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання. Позитивний емоційний стан суб'єктів взаємодії є чинником їх психологічного здоров'я. Відомо, що

ставлення з боку вчителя істотно впливає на самооцінку, самопочуття дітей. Емоційний стан учителя, його увага (або неувага) до емоційного стану дитини, впливають на психосоматичний стан молодшого школяра. Негативний емоційний стан дитини викликає у неї дискомфорт, який виявляється тою чи іншою мірою зовні і здатен сприяти відчуженню між дитиною і дорослим [4]. Деструктивна взаємодія вчителя з учнями виявляється у недостатній увазі до дітей з низьким статусом, у частих покараннях, зауваженнях, що стосуються не дій дитини, а її особистості, в ігноруванні виховною роботою, не ставить за мету формування учнівського колективу. Вчитель з негативною установкою надає менше часу на обдумування відповіді “поганому” учню; негативну відповідь “поганого” учня оцінює суворо, а “гарного” – витягує, позитивно оцінює; “поганого” частіше сварить за погану і рідше хвалить за гарну відповідь; не помічає піднятої руки поганого учня, менше посміхається йому, рідше дивиться йому в очі, рідше викликає і працює з ним. Ставлення вчителя передається дітям. Так, діти, до яких вчитель погано ставиться, зверталися до вчителя в 4 рази рідше, ніж ті, до яких позитивно. Негативно спрямована взаємодія здатна негативно впливати на соматичне і психологічне здоров’я дитини, викликати небажання ходити до школи [4]. Позитивна спрямована взаємодію вчителя виявляється в чуйності до емоційного стану учнів, в зверненні до них по імені. Діти молодшого шкільного віку ще відокремлюють оцінку своєї особистості від оцінки свого вчинку. Тому налаштований на позитивну взаємодію вчитель завжди має наголошувати, що оцінює вчинок, а не дитину. Інтегральним показником позитивного емоційного стану дитини в школі є її бажання туди ходити, а також відсутність частих хвороб. Одним з факторів безпечності освітнього простору вважаємо є його відповідність віковим особливостям учнів. Навчання повинно бути організоване у формі ігрової діяльності, як провідної діяльності учнів 6-го віку. Описове формувальне (словесне) оцінювання повинно використовуватися тільки для мотивації дитини и її самоперевірки. Позитивне підкріплення вчителем

мотивації учіння повинно відбуватися у різних формах, що сприятиме прагненню виконання навчальної діяльності. Зокрема, це підкріплення наполегливості, спроби самостійно виконати складне завдання, прояву інтересу до процесу та змісту навчання, творчого підходу до виконання завдання (креативності), високих результатів навчання.

Взаємодія вчителя з учнем завжди припускає діалог, взаєморозуміння, емоційний контакт дитини і дорослого. В цій взаємодії найважливіша роль належить вчителю. Адже, в початковій школі авторитет вчителя часто більш значний, ніж батьків. Таким чином, вчитель зобов'язаний взяти на себе відповідальність за безпеку взаємодії в системі «вчитель-учень» і на перше місце поставити інтереси учня як особистості, що формується.

Взаємодія в системі «вчитель-учень» залежить від особистості самого вчителя і стилю його спілкування. Спілкування має бути спрямоване на створення позитивного емоційного клімату в системах «вчитель-учень» і «учень-учні» та необхідних умов для розвитку кожного учня і класу в цілому, на розвиток мотивації навчання. Оптимальним стилем педагогічного спілкування є демократичний стиль. Стиль, який характеризується наступними особливостями: вчитель працює з усім класом, але враховує індивідуальні особливості кожного учня, використовує особистісний підхід, не виявляє стереотипи і суб'єктивність у оцінюванні навчальних успіхів і поведінки, не виявляє і упереджене ставлення до учнів, гнучкий у виборі педагогічних впливів [11].

Взаємодія вчителя з учнями реалізуються як в навчальній діяльності, так і в міжособистісному спілкуванні. Структура цих взаємин у НУШ представлена у вигляді наступних компонентів:

- 1) Когнітивний компонент: знання загальних закономірностей спілкування; структури спілкування, особливостей реалізації комунікативної, інтерактивної та перцептивної сторін спілкування; методик дослідження спілкування і міжособистісних відносин; основних психолого-педагогічних

вимог до організації педагогічного і в цілому міжособистісного спілкування. Інформаційна влада, якою володіє вчитель по мірі пізнання предмета спілкування, дозволяє йому всебічно продумати пошук виходу з цієї важкої ситуації, забезпечити зниження її гостроти і напруги.

2) Комунікативний компонент: вміння передавати інформацію, використовуючи весь арсенал комунікативних засобів, методів і прийомів; організовувати взаємини з дітьми і взаємини дітей в процесі спільної діяльності.

3) Рефлексивно-регулятивний компонент: розуміти актуальний емоційно-психологічний стан, адекватно сприймати і об'єктивно оцінювати свої особистісні якості і поведінку іншої людини; коректно і педагогічно доцільно впливати на учнів; керувати власним психічним станом, поведінкою і розвитком.

4) Афективний компонент: емоційний стан, що характеризує ставлення, переживання, яке виникає між учителем і учнем.

5) Духовно-ціннісний компонент: сплав інтелектуальних здібностей і духовного стану. Духовно багатий вчитель у своєму спілкуванні прагне розуміти, приймати і вмщати в себе дітей з їх духовним змістом. Духовні здібності присутні у кожній психічній функції. Кожна психічна функція інтелектуальна і моральна. У цьому випадку вчитель бачить, запам'ятовує, згадує, приймає рішення, сприймає, мислить і переживає через призму духовності, що дозволяє йому проникнути в сутність взаємодії [6].

На думку В.О. Сухомлинського взаємодія між вчителем та учнями повинна відбуватися на засадах духовності, доброзичливості взаємоповаги і взаємної довіри [14]. Погляди видатного педагога знайшли своє відображення в одному з аспектів концепції НУШ - педагогіці партнерства, тобто суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу (діалогічна взаємодія вчителя з учнями, з метою їх взаємопізнання, самопізнання і саморозвитку). Основними принципами діалогізації освітнього процесу є емоційна та особистісна розкритість учителя й учня, психологічна

налаштованість на актуальні стани один одного, безцінність, довірливість та щирість вираження переживань і станів.

Порушення безпеки взаємодії в системі «вчитель -учень» можуть виникнути внаслідок бар'єрів спілкування. Один з них стосується педагогічної вимоги до учня [11]. Бар'єром першого типу може бути непорозуміння, пов'язані з розбіжністю розуміння змісту вимоги. Тобто вчитель і учень вкладають різний зміст в одну й ту саму вимогу. Дитина не розуміє вимоги тому, що інакше дивиться на певні факти. Бар'єр другого типу стосується змісту пред'явлення вимоги. Дитина не приймає вимоги, тому що вона бачить в ній особливий зміст (причіпки, глузування і т.д.). Цей смисловий бар'єр може виникнути під впливом наступних чинників: форма пред'явлення вимоги (іронічна, груба, принизлива). Негативні емоції по відношенню до форми вимог переносяться і на їх зміст. Вимога, навіть доброзичлива за формою, пред'являється занадто часто, з кожного дрібного приводу. Вимога непосильна або у дитини немає необхідних умов для її виконання. Також, це може бути бар'єр по відношенню до конкретного учня, обумовлений особистісними особливостями. На підставі одного або декількох випадків негативної взаємодії з вчителем, у дитини складається певне уявлення про ставлення до нього з боку вчителя, і вона в свою чергу починає певним чином реагувати на це ставлення. Дитина не приймає і не виконує вимог вчителя, але охоче виконує вимоги, пропоновані іншими людьми. Причинами можуть бути постійне негативне оцінювання дитини та її діяльності; безапеляційне наполягання на вимозі (неправильне подолання бар'єру першого типу); вимоги, неправильні за формою. З метою подолання бар'єру, вважаємо доцільним використовувати вчителем наступні стратегії спілкування, а саме: перейти на «я-висловлювання» (не «ти мене обманюєш», а «я відчуваю себе обдуреним»); не відповідати на агресію агресією, не ображати учня (є слова, які завдають такої шкоди відносинам, що всі наступні «компенсуючі» дії не можуть їх виправити); не зачіпати особистості учня, його сім'ї, не давати йому оцінку, тільки його конкретні дії;

дати дитині право на помилку, не забуваючи, що «не помиляється тільки той, хто нічого не робить»; незалежно від результатів вирішення протиріччя постаратися не зруйнувати відносин з дитиною (висловити жаль з приводу конфлікту, висловити своє прихильність до учня).

Висновки. Психологічна безпека взаємодії в системі «вчитель-учень» є необхідною умовою ефективності освітнього процесу. Отже, під час взаємодії з дитиною вчитель має враховувати її вікові та індивідуальні особливості; спиратися на досягнення попереднього (дошкільного) періоду в розвитку дитини; усвідомлювати наступність між дошкільною і шкільною ланками освіти; враховувати здоров'я дитини, забезпечити його збереження; забезпечити створення адекватних комфортних стосунків в системах “дитина – значущі дорослі” (безумовне прийняття дитини, стиль виховання, розуміння потреб дитини і адекватні засоби їх насичення і т.п.). Для оптимізації взаємодії в системі «вчитель-учень» вчителям необхідно збільшити число позитивних оцінок; яскравіше виражати свою прихильність; індивідуалізувати спілкування; аргументувати вимоги, знизити їх безапеляційність; не надавати “ярликів”; заохочувати як успіхи у пізнанні, так і доброзичливе ставлення дітей один до одного. З метою формування учнівського колективу, вчитель має вчити дітей виявляти свої емоції в прийнятній формі (попередження соціально неприйнятних виявлень агресивності, образ у дитячому колективі); спрямовувати почуття і емоції дітей на однокласників в конкретних діях, а не тільки на знання хорошої поведінки; формувати почуття спільності (“секретні засідання”, постановка дітей в залежність один від одного); не ставити без потреби дітей у ситуацію змагання; мінімізувати предметність спілкування [4].

Перспективи подальших досліджень полягатимуть у дослідженні реалізації концепції НУШ щодо середньої ланки освіти. Зокрема, це стосується переходу учнів від початкової до середньої школи з урахуванням ризиків такого переходу і можливістю їх попередження. У положеннях Нової Української Школи наголошено на особливості взаємодії в системі

«вчитель-учень», що сприятиме створенню умов для безпечного переходу учнів до середньої ланки освіти.

Література / References

1. Бучма В.В. Особливості взаємодії між вчителем і учнями на уроках фізичної культури // Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності: Матеріали I Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 19 жовтня 2018 р.) / Відповід. ред.: Т. М. Булгакова. – Київ, 2018. – с. 43-45.
2. Дзюбко Л.В. Безпечність переходу до основної освітньої ланки: як це враховано у концепції нової української школи /Людмила Віталіївна Дзюбко// Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : матеріали всеукраїнської конференції з міжнародною участю (31 травня 2018 року, Київ) / за ред. С.Д.Максименка. – Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2018 – 280 с. – С. 74-83.
3. Дзюбко Л.В. Благополуччя як показник оптимальних умов розвитку особистості школяра в освітньому просторі /Людмила Віталіївна Дзюбко// Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (22-23 лютого 2018 року, м. Суми) / Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2018. – 428 с. – С. 137-139.
4. Дзюбко Л.В. Особливості впливу значущих дорослих (батьків і вчителів) на розвиток особистості молодшого школяра // Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ / Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools. - 2014, № 6. Режим доступу: URL: fund-issled-intern.e.

5. Дзюбко Л.В., Шатирко Л.О. Новий Державний стандарт початкової загальної освіти: психологічний дискурс / Л.В. Дзюбко, Л.О. Шатирко // Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології і педагогіки : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-2 грудня 2017 р., м.Київ).
6. Концепія нової Української школи [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://www.slideshare.net/tsnua/ss-70132344>
7. Корніяка О.М. Психологія комунікативної культури школяра: Монографія. – К.: Міленіум, 2006 – 336 с.
8. Нова Українська школа [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
9. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/spart85/inx85170.htm>
10. Психологічна безпека освітнього середовища: Вісник психологічної служби Київщини. Випуск 9 / за ред. Т. Л. Панченко. – Біла Церква: КВНЗ КОР «Академія неперервної освіти», 2016. – 228 с.
11. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. / М.В. Савчин, Л.П. Василенко. – [2-е вид., доп.]. – К. : Академвидав, 2011. – 384 с.
12. Самоукина Н.В. Игры в школе и дома: Психотехнические упражнения и коррекционные программы. – М.: Новая школа, 1995.- 144 с.
13. Синиця І.О. Педагогічний такт і майстерність учителя. – К., Рад школа, 1981. – 319 с. – (Пед.. б-ка).
14. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: В 5т. – К., 1972.